

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» **Шехавцової Світлани Олександрівни** на дисертаційну роботу **Ісаєва Магомеда Ахмедовича** на тему: «**Управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах**», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

1. Актуальність теми дисертаційної роботи. Перехід України до ринкових відносин докорінно змінив цілі та завдання фінансово-економічної освіти та професіоналізації людей, оскільки сучасні умови їх трудової діяльності потребують нових форм економічного мислення та поведінки. Відбулася зміна ціннісних орієнтацій людей, їх ставлення до праці, власності, грошей.

Система фінансово-економічної освіти ЗВО є важливим фактором економічної соціалізації людей, засобом розвитку та підвищення якості людського капіталу. Вона формує економічну культуру, підіймає буденні уявлення про економічне життя на науковий рівень, розвиває практичні вміння та навички, дозволяє ухвалювати обґрунтовані рішення.

Розвиток фінансово-економічної освіти ґрунтується на принципах, визначених законами України «Про вищу освіту» (2002), «Концепція розвитку економічної освіти в Україні» (2003). Удосконалення вищої освіти майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю можливе лише в рамках системи управління якістю, складовою якої є освітні стандарти.

Ще одним фактором, що визначає актуальність проблеми дослідження, є також необхідність вирішення суперечності між вимогами суспільства до якості підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю у вищих навчальних закладах та не розробленістю системи управління, яка гарантує високу якість їхньої підготовки.

Виходячи з цього, особливого значення набуває дослідження системи управління якістю фінансово-економічної освіти здобувачів вищої освіти, що надає стимулювальний вплив на ефективність їх професійної підготовки у ЗВО.

Актуальність дослідження також підтверджується тим фактом, що основні теоретичні та практичні аспекти дослідження обговорено на засіданнях кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» та оприлюднено на наукових, науково-методичних і науково-практичних конференціях.

2. Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам щодо оформлення. Слід звернути увагу на чітку структуру дослідження, послідовність та аргументованість положень дисертації. В дисертації досліджено та систематизовано теоретичні підходи, понятійно-категоріальний апарат і методологічний інструментарій, якими оперує автор.

Детальне ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи **Ісаєва М. А.** дає підстави стверджувати, що підхід здобувача до наукової роботи вирізняється фундаментальністю та ґрунтовністю дослідження. Дисертація **Ісаєва М. А.** має добре продуману, чітко організовану структуру, усі складові якої за своїм змістом пов'язані між собою логікою думки, відповідають специфіці предмету та об'єкту дослідження і розкривають його наукову проблематику. Робота написана на основі широко опрацьованої джерельної бази, яка підтверджує необхідність вивчення означеної проблеми.

Мета дослідження, яка полягала у розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи управління якістю фінансово-економічної освіти студентів, що надає стимулювальний вплив на ефективність їхньої професійної підготовки у ЗВО, було реалізовано шляхом поступового виконання п'ятих основних завдань: здійснено аналіз наукової літератури з метою визначення категоріально-понятійного апарату дослідження управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в сучасній педагогічній науці; теоретично обґрунтовано професійні

стандарти як основу якості професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю; визначено реальний стан управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах на сучасному етапі; обґрунтовано систему управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах; експериментально перевірено ефективність системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах України.

Структура дисертації презентована вступом, двома розділами, висновками до розділів, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел, змістовними додатками, що відповідає вимогам щодо дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Зміст кожного розділу підпорядковано меті та завданням дослідження, а підсумками є наукові висновки.

У першому розділі «Теоретичні засади управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах» дисертантом було вирішено комплекс поставлених завдань, виконання яких дозволило сформулювати теоретичне підґрунтя для проведеного дослідження. Зокрема, уточнено поняття: «якість підготовки майбутнього фахівця», «управління якістю підготовки майбутнього фахівця»; здійснено порівняльний аналіз професійних стандартів, які використовуються у європейському регіоні; теоретично обґрунтовано професійні стандарти як основу якості професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю; проаналізовано підходи (моделі) до забезпечення управління якістю підготовки майбутніх фахівців (фінансово-економічного профілю); виокремлено критерії для оцінки якості ефективності управління якістю підготовки майбутніх фахівців (фінансово-економічного профілю) використовуватимемо такі критерії: якість управлінських процесів, ефективність процесів життєвого циклу, набір студентів, ефективність навчально-виховного процесу, поліпшення, інновації і навчання, наукова діяльність, конкурентоспроможність випускника, ресурсний потенціал.

Вагомим внеском є аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду, що дозволило автору визначити тенденцію здійснювати забезпечення управління якістю освітніх послуг через використання підходів, в основу яких покладено концептуальні засади *загального управління якістю* (TQM), які вимагають наявності в закладу вищої освіти чітко сформульованої місії та стратегічних цілей, що є результатом аналізу потреб зовнішнього середовища – національного й міжнародного.

Другий розділ «Система управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах» проведено ґрунтовне дослідження стану управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю. На підставі цілісного аналізу було виокремлено систему загальних та специфічних принципів, які є найбільш суттєвими й розкривають вимоги до організації та впровадження системи управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічної сфери в сучасних умовах; обґрунтовано системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах України. Крім того, автором експериментально перевірено ефективність системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах України.

Запропоновані методичні засади й рекомендації щодо управління якістю підготовки конкурентоспроможних фахівців фінансово-економічного профілю, а саме: підвищення рівня підготовки абітурієнтів; вирішення проблем матеріально-технічного забезпечення ЗВО; підготовка програмного забезпечення інформатизації вищої освіти та упровадження технологій дистанційного навчання; підвищення кваліфікації викладачів вищої школи; використання інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення фахових дисциплін, зокрема технологій проектного та проблемного навчання; забезпечення відповідності європейським стандартам організації освітнього процесу; створення та підтримка системи оцінювання всіх категорій працівників університету – у кадровій роботі; створення публічних баз даних для результатів моніторингу професійної підготовки майбутнім фахівцям

фінансово-економічного профілю з можливістю доступу до них усіх зацікавлених сторін, що можуть бути використані в системі підвищення кваліфікації керівних та педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Дисертаційну роботу завершують висновки, які узагальнюють напрацювання та наукові положення кожного з розділів. Вони дають цілісне уявлення про авторську концепцію. Отримані результати свідчать про розв'язання поставлених завдань, а основні положення дослідження є доведеними та мають важливе наукове значення.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Розроблені автором і викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають високий рівень обґрунтованості. Дисертантом опрацьовано і осмислено значну кількість літературних джерел як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. При дослідженні питань, що витікають із теми дисертації, у кожному конкретному випадку автор критично осмислює, здобутки науковців, обов'язково висловлюючи при цьому свою думку, що свідчить про високу наукову культуру здобувача. Зроблені у дисертації висновки та рекомендації логічні і є результатом всебічного та об'єктивного аналізу досліджуваних явищ, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію.

В процесі дослідження застосовано такі методи: теоретичні – аналіз наукової літератури з метою визначення категоріально-понятійного апарату дослідження; вивчення змісту документів, що стосуються забезпечення якості для визначення ефективності внутрішнього моніторингу якості; моніторинг офіційних вебсайтів досліджуваних закладів на предмет забезпечення доступу до документації щодо забезпечення системи якості освіти; аналіз Положень про внутрішню систему забезпечення якості освіти вищих освітніх закладів, Положення про розробку, затвердження, оновлення змісту та закриття освітніх програм, звіти різного типу, які розміщено в публічному доступі; систематизація теоретичних та експериментальних даних, які стосуються системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-

економічного профілю в університетах; індукція і дедукція, порівняльний аналіз теоретичних, емпіричних й експериментальних даних; структурно-функціональний аналіз – для обґрунтування експериментальної системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю; узагальнення – для опрацювання та інтерпретації теоретичних джерел з досліджуваної проблеми, формулювання висновків і рекомендацій щодо впровадження системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю; емпіричні: праксиметричні (вивчення та аналіз досвіду управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю); діагностичні: анкетування, бесіда, тестування, опитування, моделювання (дослідження рівня сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю; вивчення мотивації абітурієнтів щодо майбутньої професії та здобувачів освіти щодо майбутньої професійної діяльності, визначення рівня сформованості особистісних якостей здобувачів освіти); педагогічний експеримент: пошуковий, констатувальний, формувальний (експериментальна перевірка ефективності моделі управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах) забезпечили перебіг дослідження на всіх його етапах, дозволили зробити обґрунтовані теоретичні та емпіричні висновки й узагальнення.

Завдяки вибору коректних методів дослідження забезпечено наукову достовірність отриманих результатів. Результати проведеного дослідження відображено у висновках до кожного розділу та загальних висновках дисертаційної роботи. Відтак, в цілому констатуємо їх аргументованість та завершеність. Висновки, зроблені автором за результатами дослідження є змістовними і розкривають результати виконання поставлених завдань проведеного дослідження. В цілому, можна стверджувати, що представлена дисертаційна робота є оригінальною завершеною науковою працею, містить цінні наукові положення теоретичного та прикладного характеру, рекомендації доведено до рівня практичного використання та апробовано в закладах вищої освіти України.

4. Повнота викладення наукових положень в опублікованих працях.

Основний зміст цієї роботи відображений в у 5 статтях у провідних наукових фахових виданнях України в галузі педагогіки та наукових періодичних виданнях, 1 стаття – у періодичних наукових виданнях іноземних держав, 6 тез – у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій.

Вивчення публікацій автора дає підстави для висновку, що результати проведеного дослідження, запропоновані новації, узагальнення та удосконалення понятійного апарату, практичні рекомендації повністю відображені у друкованих працях **Ісаєва М. А.** Достовірність основних положень дисертації підтверджується публікаціями, виступами дисертанта на наукових конференціях.

Таким чином, повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження повністю відповідає встановленим вимогам

5. Наукова новизна результатів дослідження.

У дисертаційній роботі сформульовано та обґрунтовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій, які відзначаються новизною. Найбільш вагомими науковими результатами, що розкривають особистий внесок дисертанта у розробку досліджуваної проблеми та характеризують новизну дослідження, полягають, на наш погляд, у наступному: уперше розроблено й теоретично обґрунтовано експериментальну систему управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю, яка є відкритою і нелінійною, що самоорганізовується шляхом систематичного обміну інформацією між суб'єктами освітнього процесу (викладачами і студентами) та охарактеризовано основні її структурні компоненти, а саме: цільовий – відбиває генеральну мету реалізації системи управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю – забезпечення високої якості професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю; методологічний – ретранслює теоретичні основи дослідження; процесуальний блок – характеризує практичну складову організації процесу управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю, що здійснювалася шляхом

організації внутрішньої та зовнішньої підсистем забезпечення якості професійної підготовки студентів; аналітично-оцінковий – розкриває критеріальні характеристики якості професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю, показники та рівні сформованості професійної компетентності студентів цих спеціальностей; результативний відображає досягнутий результат – досягнутий рівень якості професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю; проаналізовано професійні стандарти, які в науковому дослідженні є основою якості професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю та визначено, що вони закладають основу для розробки принципів і стандартів професійної освіти, компетентнісно-орієнтованих навчальних і модульних програм; механізмів забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, і фінансово-економічного профілю, зокрема, якості неформальної фахової підготовки; галузевих/корпоративних стандартів; посадових інструкцій; обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах, яка здійснювалася у двох напрямках: визначення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю та аналізу послідовності дотримання вимог щодо реалізації розробленої системи професорсько-викладацьким колективом обраних для експериментального дослідження ЗВО та визначено рівні сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю: високий, достатній, низький; розроблено та впроваджено рекомендації щодо забезпечення ефективності управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю, а саме: підвищення рівня підготовки абітурієнтів; вирішення проблем матеріально-технічного забезпечення ЗВО; підготовка програмного забезпечення інформатизації вищої освіти та впровадження технологій дистанційного навчання; підвищення кваліфікації викладачів вищої школи; використання інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення фахових дисциплін, зокрема технологій проектного та проблемного навчання;

забезпечення відповідності європейським стандартам організації освітнього процесу; створення та підтримка системи оцінювання всіх категорій працівників університету – у кадровій роботі; створення публічних баз даних для результатів моніторингу професійної підготовки майбутнім фахівцям фінансово-економічного профілю з можливістю доступу до них усіх зацікавлених сторін; *уточнено*: критерії і показники якості професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю у ЗВО; рівні (високий, достатній, низький); поняття «якість підготовки майбутнього фахівця», «управління якістю підготовки майбутніх фахівців; *набули подальшого розвитку*: положення щодо: диджиталізації як складової розвитку сучасного освітнього середовища; забезпечення якості підготовки конкурентоспроможних фахівців фінансово-економічного профілю.

6. Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що створено та впроваджено в навчальний процес експериментальну систему управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю та розроблених рекомендацій щодо підвищення рівня підготовки здобувачів вищої освіти.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Незважаючи на позитивну оцінку викладених у дисертації положень, висновків і рекомендацій, необхідно відзначити і наявність ряду моментів, що мають дискусійний характер і викликають зауваження. До них, зокрема, можна віднести наступні:

1. Вважаємо за необхідне посилити вагомість наукової новизни.

2. Результати дисертаційного дослідження мають вагоме значення для педагогічної науки та практики, втім, на наш погляд, в описі результатів експериментальної роботи доцільно було б здійснити аналіз труднощів, які виникли під час проведення експериментального дослідження, визначення нових явищ та процесів, що могли б стати перспективами подальших наукових пошуків здобувача.

3. У першому розділі «Теоретичні засади управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах» автором

грунтовно розкрито стан розробленості проблеми управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах України (п. 1.1., п. 1.2.), проте дисертаційна робота значно б виграла, якщо б було проаналізовано іноземні джерела з означеної проблематики.

4. Бажано допрацювати висновки відповідно до поставлених завдань дослідження, оскільки в загальних висновках автором розкрито не всі вагомні результати дослідження.

5. На наш погляд, необхідно було б вибудувати чітку структуру рекомендацій, що запропоновані автором стосовно забезпечення ефективності управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю.

Загалом же зазначені зауваження, однак, не знижують достатньо високий науковий рівень та практичну цінність дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота «Управління якістю підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю в університетах» є самостійним, завершеним науковим дослідженням та відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів, а її автор Ісаєв М. А. заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Офіційний рецензент:

доктор педагогічних наук, професор кафедри

романо-германської філології

ДЗ «Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка»

С.О. Шехавцова